

egymásratalálásából: a szeged-felsővárosi közrendű tímármester fia maradt élete végéig. Szegény falusi pap maradt örökké: évi 200 forintját jórészt könyvek vásárlására, gyűjtéseinek saját költségén való kiadására költötte. Volt is olyan könyvtára, hogy németeléri káplán korában a nála járó Herrmann Antal, a kiváló néprajztudós is megirigyelte: „Nincs belőlük több példány Magyarországon” — írja némelyik könyvéről, pedig 1879-ben a fiatal rókusi káplán és kezdő folklorista könyvtárát már elvitte egyszer a szegedi árvíz! Csanádpalotai plébános korában is úgy tudott valamiképpen megélni, ha maga gazdálkodott: ekéje, mellyel maga szántott, talán máig is megvan egy gazdánál. Életformája is paraszti volt, ezért is haragudtak úgy rá, de ezért is sikerült neki népköltészeti gyűjteményeit a legkorszerűbb szempontok szerint megalkotnia. Ez a társadalmias, politikus, szociografikus látásmód tette és teszi műveit maradandó értékűvé, a korabeli gyűjtemények fölé emelkedővé. „Így lett a kőborló, epés, szomorú életű folklorista — mondja róla Ortutay — gyűjtése és magyar népe sorsának megfigyelése közben több az egyszerű gyűjtőnél, s ezért érezhetjük ki gyűjteményeiből a balladák, mesék szépsége mellett a magyar sors komor szárnyasapárait is.”

JEGYZETEK

Kálmány életéről Kálmány Lajos — Egy nagy magyar folklorista élete című könyvecskében (Bp. 1952) írtam. — A törökbecsei meghurcoltatásáról és az óteleki zendülésről Kálmány Lajos harcai című cikkemben (Puszták Népe [Hódmezővásárhely], 1947. június.) — A népköltési idézeteket KÁLMÁNY: Szeged népe című gyűjteményéből (1—3. köt. Szeged, 1881, 1882, 1891) vettem. — A Nyomorúság az életüm kezdetű balladás versről A folklorizáció kérdéséhez címmel (Ethnographia, 1950) írtam. Szerzőjéről l. KÁLMÁNY: Történeti énekek és katonadalok c. gyűjteményében (Bp. 1952. 271. l.). — A temesközi feudalizmus viszonyaira nézve l. MARTON Andor: Mezőgazdaság. = Borovszky Samu: Magyarország városai és vármegyei. Torontál vármegye. Bp. [1911.] 211—218. l. és JANKÓ Agoston: Torontál vármegyei birtokviszonyai. Nagybecskerek, 1911. — Az agrárszocialista mozgalmakra: BODROGKÖZY Zoltán: A magyar agrármozgalmak története. Bp. 1929. GABONA Béla: A magyarországi agrármozgalmak története. 1890—1900. Bp. 1934. TAKÁCS József: A földmunkásmozgalom története. Bp. 1926. VÉGH Sándor: A „tóbai zendülés” hatvanadik évfordulójára. Híd [Újvidék] 1958. október. — Földmunkás- és szegényparaszmozgalmak Magyarországon, 1848—1948. Bp. 1962. 1—2. köt. — MIRNICS JÓZSEF: A bácskai munkásmozgalom a Magyarországi Szociáldemokrata Párt alakulásáig. Novi Sad, 1967.

KÁLMÁNY-DOKUMENTUMOK

Kálmány Lajosnak a szegedi városi Somogyi-könyvtárban őrzött levelezéséből alább közölt két hozzáírott levél nemcsak önmagában, mint társadalomtörténeti dokumentum, értékes és érdekes, a benne említett temesközi községek történetére nyújt hasznos adatokat, hanem azért is, mert Kálmánynak, a népköltészet gyűjtőjének kutatómódszerére, munkatársi kapcsolataira, munkamódszerére is fényt vet. Akinek ilyen dolgokat megírnak a néppel tartó falubeli tanítók, arról tudhatták, hogy hű emberük, szószólójuk.

P. L.

1

*Krisztusban szeretve tisztelt s elfelejthetetlen
Nagyon tisztelendő Úr!*

Bocsásson meg, hogy a „Szeged Népe” című népköltés-gyűjteménye második kötetének kiadására, előfizetőket mint gyűjtő (:mellyel megbízni méltóztatott:) a Szajáni műveltebbek köréből többszöri felkérésemre sem tehettem csak egyet is megnyerni. Ezek mindnyájan úgy látszik, hogy az ügyekkel semmit, de a kártyával igen is sokat érdeklődnek. — A segédlelkész, Holács kántortanító, Nagy Vilmos új tanító és Sághy, négyen, mindenkitől magokat elkülönítve egy kártya klubot képeztek július hó elejéig — t. i. aratás kezdetéig, amidőn az új tanító hazájába felment, Nánássy János és Sághy Ferencz pedig az eladósodott Szajáni és Vilmatéri lakosok búza és egyéb természetvényeiktől könnyebb megfoszthatása tekintetéből a Tisza Hegyesi jelenlegi uradalmi igazgató, Reviczky Tamás úr által ispánoknak (:kik egyszerűs mind foglalói, csőzsi és pénzügyi szerepet is játszanak:) fel nem fogadtattak. Én nem voltam méltó szíves körükbe felfogadtatni, no de hisz én mint öreg s talán nem is oly művelt, mint ők, nem is számíthatok magas barátságaikra. — No, de ez így van jól! Én meghúzom magamat, mint a féle szegény öreg, és csak nagy ritkán,

ha hivatali teenőm vagy postán van dolgom, megyek [itt hiányzik] — s ha dolgomat végeztem fordulok haza szegényes családom körébe. — Ennyit ezekről. Most áttérek a Szegény Vilmatéri és Szajáni közlakosság egy harmadrészének vért fagylaló sanyarú helyzetének ecsetelésére, kik földhöz ragadt 12 évi csapásoktól sújtoltatva szegényekké lettek. — Ezekről házaik, ingóságaik, mindennemű terményeik elárvereztetnek és elvételnek, (:gabonaneműik már elvételre — kocsi, ló, eke, borona, szarvasmarhájuk pedig most naponkint folytatólag árvereztetnek, dohányjaik lefoglalatva, házaikból pedig kibecsültetnek:). 170 család van eddig már az örökülhetésből kizárva és honiatlan földön futóvá téve, ezek ártatlan gyermekeiknek könnyhullatási s éhségükben kenyérérti sírása, erős a hitem, mint „Ábel ártatlan vére” bosszúért fog felkiáltani az igazságos és könyörület Istenéhez az Égben! De hogy is ne? amidőn szegény nép 12 év óta csapásokat szenvedett; s ezt senki sem veszi számban, senki, mert az istentelenségben előrehaladó, szívtelen, embert nem ismerő és könyörületlen földbirtokosság, az „Isteni gondviselés” is legvakmerőbben haszonbérben merészi adni a szegény földhöz ragadt népeknek, pedig az áldás és csapás egyaránt az ő szent és atyjai gondviseléséből származik. „Mert emberé a munka, Istené az áldás!” — S ha a csapásoktól sújtott szegény haszonbérlet fizetésképtelen, a bérbe adó elveszi mindenét, s földönfutó koldussá teszi bérletjét, pedig ez utóbbi még jövedelmi adót is fizet vizvette bérlet földjétől, sőt bérbeadója vagyona őrzésére még vérrel is kell áldoznia, s a közterheket teljesíteni, — bérbe adó bérbe adott, viz károsított földjeitől adó elengedésben is részesül, és a haszonbérlet is megkapja, míg haszonbérlet termést sem kapott, de adó elengedésben sem részesült, csoda-e tehát, ha tönkre jut. —

Szaján és Vilmatéren örökölés, ügyvéd, végrehajtó, árverelés, végrehajtás, kibecsülés és az adósoknak mindenektől való megfosztása vannak napi renden.

Tehát Szaján és Vilmatérnek egy harmad része nem örököl, hanem, ki merre tud, szétmegy — ezek helyett adaiak tolakodnak be, de nem lakóilag, hanem csak birtokilag. —

Dohányt falunkból csempészni senki sem bátorkodik, mert erre 3 fináncz, két ispány és kilencz csósz vigyáz, minden utak el vannak állva, sőt a finánczok naponként felírják a felfűzött köteleket. —

Szíves készséggel volnék azon, és örömömnek tarthatnám, ha általam Szajáni dohányhoz juthatott volna Kedves Tiszteletű Tiszteletű, de ily szigorú ellenőrzés mellett teljes lehetetlenség azt teljesíteni.

Jövedőmre vonatkozólag maradok jelen állásomon, mint harmadik tanító.

Mely terjedelmes soraim után családommal együtt sok jókat, friss egészséget és boldog meglepedséget kívánva, magunkat szíves hajlamaiban ajánlva ezerszeres üdvözetünk után mély tisztelettel maradok

Vilmatéren 1882 évi szeptember 10-én
Nagyon tisztelendő Úrnak

alázatos szolgálja
Nagy József mk.
tanító

2

Tekintetes Tiszteletű Úr!

Folyó hó 10-én kelt nagybecsű levelét megkaptuk, de miután adatainkat kellően csak most voltunk képesek beszerezni, a válasszal azért maradtam el ennyire. — Dungyerszky ajánlata a következők — ú. m. —

1./ Örök megváltásba is hajlandó átengedni a föld tiszta jövedelmének 20 szoros áráért, az jönne 280 000 forintra, de készpénz kifizetés mellett, tehát ez oly ajánlat tölle, amit nem képes a nép teljesíteni.

2./ Leszámoltunk véle, összes tartozásunk 70 000 forint, de most amióta csak bérleti voltunk, a hátralékokra 6⁰/₁₀ kamatot számít, és így egyszerre megszaportja a már túl adós ember tartozását annyira, hogy még az él, soha sem heveri ki, de muszáj neki elszökni, hazátlaná válni, a kamatok 28 000 forintra rúgnak, ezt felszámolni akarja, annélkül, hogy ezt szerződésük tartaná.

3./ szor a fent sorolt adósságunk között 15 000 forint gazdátlan adósságunk van, ezek felét nagylelkűleg elengedni akarja, a másik felét pedig szinte a többire szétosztani szándékozik, tehát 7000 ezer forintot elenged, és 28 000 forintot jogtalanul felszámított kamat fejében, ez már aztán nemes tett. —

4./ szer. Vannak lakostársaink között 15 — vagy több is, kik ugyan jól ezer forintot felül adóssak, ezeket ki akarja tudni a faluból, és ismét az ő adósságukat,

ami majd 20 000 forintra rúg, a többire szét vetni akarja, tessék osztán Verbiczában szülötte földén megmaradni — ezen szétosztás mind természetesen a bérelt földek után eszközöltetik, amely föld jelenben 14 ft. holdankint, és ezen bér összeg mellett megbuktunk, de ha a felsorolt kamat, gazdátlan adósság, az újonnan kiirtandók tartozása mind ezen csekély összegű földre rávetetik, holdja a földeknek 10 évig 30 frt bér [olvashatatlan] rúg — tehát ez mind oda mutat, hogy teljes lehetetlenség, ha mindég a legjobb termékek lennének is, kibírni, mert 14 ftos föld hozta a 70 000 forint adósságot, hát most ha 30 ftra jön holdja, mit fog ez szaporítani, de kimon-dotta, szaporítani nem hagyja, így hát az van előttünk, hogy szökni kell, mert ezen kötelezettségnek megfelelni senki sem képes. —

Földesurunk szent kötelessége lett volna minden év végén a néppel szemben leszámolni, és ha akadt egy vagy másik évben gazdátlan adósság, azt még azonnal a népre szétvetni kellett volna, majd a nép is maga körül tekintett volna, és a koma-sógort nem hatták volna ki csúszni, és a nagy adósságot a mostaniakra hátra-hagyni, és vetette volna a szánt kamatot akkor és ne most, 15 év leforgása után, úgy osztán a nép vagy jobban iparkodott volna, vagy pedig nem adott volna alkal-mat sem ennyi adósságot felszaporítani, elpusztult volna hamarabb községünk. — Ezek a jóindulatú ajánlatai földesurunknak, — és még azt is — hogy a néppel le-számolni akar, a tartozását kötvény vagy váltó ha foglalni szándékozik, felbontaná az egyetemleges tartozást illetve jót állást, és terminusokat szab, tehát most kérdem? ha a termés jön, a nép mit fizessen hamarabb, a folyó bérletet vagy a régi adósság részleteket kamatosul, vagy a szét vetett gazdátlan adósságot vagy a lefeladót, azután fejedelmi adót, közköltséget, lelkési járandóságot, tanító fizetést, — ezt összevéve ezen felsorolt feltételek mellett senki Isten fia nem képes teljesíteni. —

Kérem tisztelendő úr, hogy ha lehetséges, jövő héten meg látogatom, de ha az nem történhetne, akkor kérnénk becses válaszáat, hogyan áll ügyünk Ó Szt. Ivánnál, maradtam honfitúji üdvözzel

Vrbiczon 883 31/3

teljes tisztelettel
Pekárh Károly

BALÁZS BÉLA ODESSZÁBAN

Amikor 1940 tájt Balázs Béla német nyelvű naplójában összefoglalja életének előző másfél évtizedét, néhány mondatban említi kétesztendő s odesszai tevékeny-ségét. A napló e távirati stílusú visszapillantásából természetesen csak nagyon keve-set tudunk meg ottani működéséről.

Életrajzi adataiból derül ki, hogy odesszai tartózkodása 1935-ben és 1936-ban lehetett. Naplójából következtethetünk keserves küzdelmeire is. Moszkvában meg-nehezedett helyzete, írásaival nem érvényesülhetett. Hogy levegőhöz jusson, írja, filmírással kísérletezett. Megírta Karl Brunnerről filmjét, és megvalósítására mint művészeti vezető az odesszai filmgyárral kötött szerződést. „Mindent erre a kártyára kellett föltennem” — írja. „Ha ez is kudarcba fulladt volna, pályámat mint filmíró befejeztem volna. Akkoriban más út nem volt számomra.”

Am lent Odesszában, „az olasz oroszok” e kedvességgel és gyöngédséggel teli, bájos városában — ezek is Balázs Béla szavai — ismét keserves küzdelem várt reá.

Egy vezető klikk, amely akkoriban kisajátította a hatalmat magának, s melyet két és fél évvel később összeesküvőként ítélték el, meg akarta akadályozni Balázs Bélát filmje elkészítésében. „Én azonban — írta Balázs Béla — megcsináltam a gyárigazgatóság ellenére, az ottani pártbizottság ellenére, a kijevi trösztigazgatóság ellenére, a kijevi pártközpont ellenére, a Komszomol bizottság ellenére, a szovjet filmgyártás felső vezetése ellenére, Szumjatszkij ellenére is, akit azóta szintén be-zártak. Akkor azonban én egy ijesztő, sötét hatalom ellen küzdöttem. Mert sejtel-mem sem volt (ha még egyáltalán sejtelemnek nevezhetném!), hogy egy szervezett ellenforradalmi erőről volt szó, amely a legfelső csúcsockig elért.”

„Élet-halál harc volt — folytatja naplójában az író — szó szerinti értelemben. Még izgalmai előtt rosszabbodott a szívem állapota is. Másfél évvel utóbb még egészen-egészen lassan tudtam menni. Ma már néha száz lépésenként egy-egy percre meg kell állanom. Beteg lettem. De a film elkészült!”

A példás erkölcsi bátorságról mindig híres Balázs Bélának ráment az egészsége a küzdelmekre. Ekkor szerzett szív baja okozta utóbb, 1949-ben váratlan, még korai